

Marjo Kovanen

FT, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti

Millaista on kauhu lastenelokuvassa ja miten sitä tulisi elokuvakasvatuksessa lähestyä?

Lectio praecursoria Tampereen yliopistossa
17.1.2025.

Väitöskirja: *Lastenelokuvan kauhut ja elokuvakasvatus*

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-3746-9>

”Kauhu kiehtoo nykylapsia – pitäisikö siitä huolestua?” kysyi *Helsingin Sanomien* toimittaja Arla Kanerva HS-analyysi-artikkelissaan loppuvuodesta 2023. Kysymys heijastaa asennetta, joka näyttää pitävän pintansa vuodesta toiseen: ”nykylasten” kiinnostuksesta kauhua kohtaan on huolestuttu tasaisesti eri vuosikymmeninä. Aika ajoin mediassa esiin nouseva keskustelu

halloweenin vietosta on tästä paljon puhuva esimerkki. Tämän anglosaksisista maista Suomeen rantautuneen kauhun kuvastoa karnevalistisesti hyödyntävän juhlan vietto herätti viimeksi lokakuussa 2024 vilkasta keskustelua, kun asiasta jätettiin kirjallinen kysymys hallitukselle. Halloweenin vieton lopettamiseksi peruskoulussa ja varhaiskasvatuksessa tehtiin myös kansalaisaloite, jossa vedotaan siihen, että halloweeniin liittyvät pelottavat ja ahdistavat elementit eivät kuulu kouluun. Kansalaisaloite on tähän mennessä kerännyt yli 12 000 kannatusilmoitusta. Vaikka halloween on vaikiinnuttanut asemansa päiväkotien ja koulujen vuotuisjuhlakalenterissa suosittuna karnevaalina, vastustuskin näyttää edelleen olevan yleistä.

Nämä tasaisesti esiin nousevat ajassa elävään lastenkulttuuriin kohdistuvat niin kutsutut moraalipaniikit alleviivaavat tarvetta ymmärtää ilmiötä paremmin sekä lisätä työkaluja kauhun käsittelyyn ja analyysiin osana kouluissa tapahtuvaa elokuva- ja mediakasvatusta sekä opettajankoulutusta. Tarvetta heijastaa myös seuraava lainaus väitöstutkimukseni aineistosta, jossa mediakasvatuksen maisteriopiskelija ihmettelee, miksi lapsille pitäisi olla kauhuelokuvia ja miksi lasten pitäisi niitä katsoa: ”I truly do not agree with horror movies for children and mostly ask myself why children should watch horror movies.”¹ (Kovanen & Kotilainen 2018, 33.) Kauhu

1 ”En todellakaan kannata kauhuelokuvia lapsille ja mietin, miksi lasten pitäisi katsoa kauhuelokuvia.”

lastenelokuvissa ja muussa lastenkulttuurissa herättääkin tunteita ja keskustelua lapsille sopivasta sisällöstä.

Kuitenkaan kauhu, sekä osana lasten omaehtoista kulttuuria että lapsille tuotettuja populaarikulttuurin sisältöjä, ei ole mikään uusi asia. Esimerkiksi amerikkalainen folkloristi Elizabeth Tucker (2008, 3) on nostanut halloweenin vietosta esiin sen lapsille tarjoamat monipuoliset itseilmaisun mahdollisuudet tradition tarjoamissa puitteissa. Ja vaikka halloweenista huolestuneet usein vetoavat sen amerikkalaisperäiseen kaupallisuuteen, kauhusingit eivät ole vieraita kotoperäisellekään lastenkulttuurille. Lisäksi esimerkiksi suullista kauhuperinnettä on vaikea syyttää ylitiikaupallisuudesta. Väitöstutkimukseni lähtökohtana on näin ollen se kiulu, joka avautuu lastenkulttuurin todellisuuden ja siihen suhtautumisen ja kasvatuksellisten käytäntöjen välille. Tämän lisäksi minua kiinnosti se, miten kauhu ilmenee lapsille tuotetussa lastenkulttuurissa, tässä tapauksessa lastenelokuvassa, ja millaisia reunaehtoja siihen liittyy.

Työssäni elokuvakasvatuksen asiantuntijajärjestö KouluKinossa torjuvat tai vähintäänkin epäluuloiset asenteet lastenkulttuurin kauhusingitöjä kohtaan ovat tulleet tutuiksi. Motivaatio ilmiöön tarttumiseen on näin ollen pitkälti noussut kokemuksestani käytännön elokuvakasvatustyössä. Yksi keskeinen kannustin tutkimukseni edistämiseksi on ollut tarve kehittää elokuvakasvatuksen menetelmiä ja tiedollista perustaa vastaamaan paremmin käytännön elokuvakasvatuksen tarpeita.

Tutkimusta aloittaessani sekä lastenelokuvien kauhuelementit että niiden käsittely elokuvakasvatuksessa olivat pitkälti tutkimatonta aluetta. Viime vuosina tutkimusta lasten kauhuelokuvasta angloamerikkalaisessa kontekstissa on ilmestynyt jonkin verran (ks. esim. Lester 2016; 2022; Antunes 2020; Troutman 2019), mutta edelleen suomalainen lastenelokuva ja sen kauhuelementit ovat jääneet vaille suurempaa akateemista huomiota. Sama koskee lastenelokuvien kauhusingitöjä suhteessa elokuvakasvatukseen. Väitöstutkimuksen tavoitteena onkin sekä lisätä ymmärrystä lastenelokuvien kauhusingitöistä että avata näkökulmia niiden pedagogiseen lähestymiseen ja elokuvakasvatukselliseen soveltamiseen. Väitöskirjassani tuodaan esiin, millaista kauhua erityisesti suomalaisessa lastenelokuvassa voi olla ja miten lastenelokuvan kauhua voi elokuvakasvatuksessa lähestyä.

Väitöstutkimukseni sijoittuu mediatutkimuksen kentälle mutta muodostuu tieteidenväliseksi yhdistäessään elokuvatutkimuksen ja mediakasvatuksen tutkimuksen näkökulmia ja menetelmiä. Tutkimus on siten kaksiosainen ja muodostuu neljästä osatutkimuksesta, joiden tulokset on julkaistu neljässä vertaisarvioidussa artikkelissa. Tutkimuksen keskeinen käsite on kauhu, johon tutkimuksen edetessä ja tutkimuskysymysten muotoutuessa avautui monia kulmia. Toisaalta kauhu hahmottuu niin genrenä kuin esteettisenä kategoriana, jota voi lähestyä esimerkiksi psykologisesta tai kulttuurisesta perspektiivistä. Toisaalta kauhuun lastenkulttuurin ilmiönä liittyy sekä suojelua että lasten omaehtoista kulttuuria ja toimijuutta korostavia näkökulmia. Minua kiinnosti aiheen kompleksisuus ja ristiriitaisiltakin vaikuttavat lähestymistavat. Tutkimuksen tiedeidenvälisyys kumpuaa näistä lähtökohdista. Tieteidenvälisellä lähestymisellä olen pyrkinyt valottamaan tätä monitahoista ilmiötä eri kulumista laajemmin ymmärryksen rakentamiseksi.

Ensimmäisenä toteutetussa osatutkimuksessa lähdin liikkeelle kartoittamalla tapoja lähestyä kauhua koulussa sekä lasten omaehtoista kauhukulttuuria. Tässä vaiheessa näytti selvältä, että kasvattajien asenteet kutsuivat osakseen sekä tutkimusta että muuttamista inklusiivisemmän elokuvakasvatuksen kehittämiseksi. Seuraava toimintatutkimuksellisella otteella toteutettu osatutkimus pohjautuu kansainvälisille maisteriopiskelijoille pidetyn kurssin yhteydessä kerätylle aineistolle. Tutkimus toisaalta vahvisti hypoteesia lastenkulttuurin kauhuun kohdistuvista negatiivisista asenteista, mutta tutkimuksessa käytetyn monilukutaidon teoreettisen kehyksen ja

toimintatutkimukselle tyypillisen tutkittavien osallistumisen kautta hahmottui myös pohja inklusiivisuutta ja tunnetaitotietoisuutta korostavalle elokuvakasvatukselle.

Tutkimuksen edetessä monitahoisena esiin piirtyvän ilmiön laajempi ymmärtäminen vaati tarkempaa katsetta lastenelokuvan kauhuelementteihin. Keskityin suomalaisen lastenelokuvaan, sillä se on saanut osakseen suhteellisen vähän tutkimuksellista huomiota, ja elokuvakasvatuksen kontekstina tutkimuksessa ovat kotimaiset kasvatuksen käytänteet. Lastenelokuvan kauhuelementtien ja kauhun estetiikan analyysissä hyödynsin lähilukua, joka elokuvatutkimuksessa paljon käytettynä ja problematisoitunakin menetelmänä avasi uusia mahdollisuuksia monilukutaitoon linkittyvälle elokuvakasvatukselle. Kotimaista elokuvaa koskevassa aineistossani oli kaksi 2000-luvulla ilmestynyttä lastenelokuvaa *Iris* (2011) ja *Näkymätön Elina* (2003).

Tässä tutkimuksessa kontekstoin analysoimani elokuvat suhteessa aikaisemmassa tutkimuksessa määriteltyyn yhdysvaltalaiseen lasten kauhun alagenreen (Lester 2016; 2022; Antunes 2020). Keskeinen työkalu lastenelokuvan kauhun hahmottamisessa oli intertekstuaalisuuden (Kristeva 1986) käsite, joka auttoi avaamaan aineiston elokuvien kauhuelementtien merkitys- ja viittausverkostoja ja lähilukuun yhdistettynä avasi mahdollisuuksia myös elokuvakasvatuksellisille sovelluksille.

Lastenelokuvan kauhuelementtien intertekstuaalisuus

Tapaustutkimusten aineiston elokuvien kauhuelementtejä määrittääkin intertekstuaalisuus. Aikaisempi tutkimus on hahmottanut angloamerikkalaisen lasten kauhuelokuvan lajityypin, jonka yhtenä merkittävänä piirteenä on populaariin kauhuelokuvagenreen viittaavat intertekstit (Lester 2022). Tämä ei kuitenkaan tutkimieni suomalaisten elokuvien tapauksessa pitänyt paikkaansa, vaan niiden kauhuelementit muodostuvat pääasiassa kuvataiteeseen, suulliseen perinteeseen ja pohjoismaiseen taide-elokuvaan kiinnittyvistä risteävistä viittauksista.

Selkeimmin kauhuelementtejä sisältäneen *Iris*-elokuvan kauhuelokuvaan liittyvät viittaukset linkittyvät klassiseen kauhuelokuvaan. Elokuvasa voikin nähdä elementtejä elokuvahistoriasta: mykkäkauhuklassikko *Nosferatusta* (1922) ja pohjoismaisen elokuvan merkkiteoksesta Ingmar Bergmanin *Seitsemännestä sinetistä* (1957). Lisäksi elokuvan kauhuelementit viittaavat symbolistiseen ja romantiikan ajan kuvataiteeseen. Elokuvan kauhukuvasto liittyy myös muun muassa lapsikuolleisuuteen ja lapsenmurhiin liittyvään kertomusperinteeseen. Näin ollen tutkimusaineiston

Ulrika Bengtsin ohjaamassa lastenelokuvassa päähenkilö Iris (oikealla) näkee unia Kuoleman saaresta. Kuvakaappaus elokuvasta *Iris* (2011).

muodostaneiden elokuvien voi katsoa liittyvän osaksi eurooppalaista niin kutsuttua ”lasten art house”-elokuvatraditiota, joka asemoi itsensä vastakohtaksi valtavirralle (Völcker 2005). Siten tutkimus täydentää kuvaa aikaisemmassa tutkimuksessa hahmotetusta lasten kauhusta angloamerikkalaisena alagenrenä. Tutkimustulokset osoittavat suomalaisen lastenelokuvan sisältävän monipuolisen intertekstuaalisuuden varaan rakennettuja kauhuelementtejä, jotka ovat osa kunnianhimoista lastenkulttuuria. Lisäksi tutkimuksen tulokset täydentävät osaltaan ymmärrystä kauhuelokuvan perustavanlaatuisesta intertekstuaalisuudesta (Hills 2005, 6) tuodessaan esiin lastenelokuvan kauhuelementtien ja laajemmin lasten kauhukulttuurin intertekstuaalisen luonteen.

Monilukutaito ja kasvattajien mediasuhde kauhun käsittelyn ytimessä

New London Groupin lanseeraama käsite *multiliteracy*, suomeksi monilukutaito (Cope & Kalantzis, 2000) on väitöskirjassani läpileikkaava käsite, jonka muodostama kehys luo uusia mahdollisuuksia kauhun pedagogiselle käsittelylle. Näin tutkimus liittyy osaksi New London Groupin alkuperäisessä manifestissaan peräänkuuluttamaa avointa dialogia laajentuvista lukutaidoista.

Monilukutaidon kehys täydennettynä tunnetietoisuudella sekä tunnetaitojen tukemisella muodostaa rakentavan lähtökohdan kauhukulttuurin ymmärtämiselle opettajien ja mediakasvattajien koulutuksessa, joka lähtee kasvattajien omien mediasuhteiden tarkastelusta ja tiedostamisesta. Kauhuelokuvan yksi merkitys elokuvakasvatukselle piileekin lasten ja nuorten mediaympäristön ottamisessa osaksi aktiivista kasvatusta sekä kasvattajien haastamisessa omien mediasuhteiden tarkasteluun.

Elokuvan kasvatuksellista roolia on pohdittu kautta elokuvahistorian – liittyhän elokuvatutkimuksessa keskeinen teoreettinen kysymys elokuvan ja katsojan suhteesta läheisesti elokuvakasvatuksen kysymyksenasetteluihin. Väitöstutkimuksessani olen peilannut kauhun suhdetta elokuvakasvatuksen traditioihin, joita on tässä yhteydessä jaoteltu mediakasvatuksen kehitysvaiheiden (Kotilainen & Kivikuru 1999) ja niin kutsuttujen mediakasvatuksen heimojen (Kotilainen & Suoranta 2005) mukaisesti. Tutkimuksen tulosten pohjalta voidaan esittää, että lapsille suunnattuun kauhuun liittyvät asenteet kiinnittyvät usein protektionistiseen eli suojelua korostavaan perinteeseen, ja siten kasvattajien tukemiselle osoitettiin olevan tarvetta. Merkillä pantavaa on, että tutkimusaineistossa kauhukulttuurille löytyi enemmän ymmärrystä osana teini-ikä kapinaa, mutta se koettiin yleisesti vahingollisena osana pienempien lasten elokuvakulttuuria. Tutkimus kuitenkin osoittaa kauhun elementtien olevan osa myös alle 12-vuotiaille suunnattuja elokuvia sekä alakouluikäisten itse tuottamia elokuvia.

Usein negatiiviset asenteet olivat yhteydessä omiin huonoihin lapsuuden kokemuksiin kauhun parissa. Tämäkin löydös korostaa kauhun käsittelyn tärkeyttä elokuvakasvatuksen kontekstissa. Tämä osatutkimuksen tulos sai minut pohtimaan keinoja kauhun inklusiivisemmaksi ja dialogisemmaksi lähestymiseksi. Lähdinkin kehittämään lastenelokuvien kauhuelementtien erittelyyn soveltuva analyysimallia, joka voisi soveltua myös opettajankoulutukseen. Tästä mallista hahmottui intertekstuaalisen lähiluvun kehikko, jossa painottuu monilukutaidon mukainen dialogisuus, oppijälähtöisyys ja jaettu oppiminen.

Lastenelokuvan kauhuelementtejä siis voi ja kannattaa lähestyä monilukutaidon pedagogian mukaisesta oppijälähtöisyyttä, dialogisuutta ja osallisuutta tukevasta lähtökohdasta. Lisäksi tutkimuksessa ehdotettu tunnetaidon näkökulman lisääminen osaksi monilukutaidon multimodaalista merkitysmuodostumisen mallia lisäisi kauhuelokuvan ja kauhukulttuurin lapsilähtöistä ymmärtämistä. Tulokset korostavat

myös kasvattajien omien mediasuhteiden reflektoinnin ja turvallisen tilan merkitystä. Kauhuelementteihin liitettävät osallistavat käytänteet voivat vahvistaa oppijoiden omaa ääntä ja yhdistää elokuvakasvatuksen erilaisia orientaatioita. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että kauhuelementtien, kauhun estetiikan ja kauhukulttuurin käsitteleminen elokuvakasvatuksessa edellyttää monilukutaidon pedagogiikkaa, joka linkittyy sekä kriittisen tulkinnan että esteettisen ja mediakulttuurin näkökulman mediakasvatussuuntauksiin.

Lopuksi

Väitöstutkimukseni tuloksia, myös kehittämäni mallia lastenelokuvan kauhuelementtien analysoimiseksi, voi toivoakseni hyödyntää opettajankoulutuksen ja mediakasvatuksen kehittämässä ja opettajien elokuvakasvatustyön tukemisessa. Kasvattajien elokuvakasvatuskoulutuksella voitaisiin sekä lisätä ymmärrystä lasten mediakulttuureista että elokuvakasvatuksesta monilukutaitoon kiinnittyvänä dialogisena ja osallistavana pedagogiana. Tutkimukseni lisää sekä käytännön elokuvakasvatuksen työkaluja että laajentaa ymmärrystä elokuvakasvatuksen paikasta mediakasvatuksen kentällä.

Tutkimukseni tuo uusia näkökulmia myös kulttuuripoliittiseen keskusteluun lastenkulttuurin moninaisuudesta ja merkityksestä. Lisäksi suomalainen elokuva-ala, jossa lastenelokuvatuotannoilla on merkittävä kulttuurinen ja taloudellinen rooli, voi hyötyä lastenelokuvan sisällöllisen monimuotoisuuden esiin nostamisesta.

Alussa esitettyyn kysymykseen ”pitäisikö lasten kiinnostuksesta kauhuun huolestua” vastaan: ei pitäisi, vaan kauhuun tulisi tarttua lapsilähtöisillä ja osallisuutta tukevilla elokuvakasvatuksen menetelmillä. Kauhu sekä ammattimaisesti tuotetussa lastenkulttuurissa että lasten omaehtoisessa kulttuurissa ansaitsee pyrkimyksen sen ymmärtämiseen ja elokuvakasvatukselliseen huomioimiseen. Lastenelokuvien kauhu osana lasten mediamaisemaa tulisi tunnistaa ja tunnustaa.

Lisäksi kauhun elementit ovat vakiinnuttaneet asemansa osana laajaa audiovisuaalista lastenkulttuuria ja ovat yhä suurempi osa muun muassa digitaalisia pelejä, puhumattakaan esimerkiksi virtuaalitodellisuuden nojaavista immersiiivisistä audiovisuaalisen kulttuurin lajeista. Lastenelokuvan kauhuelementtien lähestyminen intertekstuaalisuuden ja monilukutaidon viitekehäksessä avaakin uusia näkökulmia lastenelokuvan lisäksi myös muuhun lasten audiovisuaaliseen kulttuuriin ja siinä ilmeneviin kauhuisältöihin.

Toivon tämän tutkimuksen avaavan keskustelua lapsille suunnatun audiovisuaalisen kulttuurin kauhuelementtien merkityksistä ja kauhusta osana elävää lastenkulttuuria. Toivotan tervetulleeksi erityisesti lasten kauhuelokuvaan sekä lasten omaehtoiseen kauhukulttuuriin kohdistuvan ja audiovisuaaliseen kauhuun kiinnittyvän mediakasvatuksen tutkimuksen. Näillä alueilla on edelleen runsaasti tutkimuksellisia katvealueita, joista oma tutkimukseni on valaissut pienen osan.

Lähteet

Antunes, Filipa (2020) *Children Beware! Childhood, Horror and the PG-13 Rating*. Jefferson: McFarland & Company.

Cope, Bill & Kalantzis, Mary (2000) *Multiliteracies: Literacy Learning and the Design of Social Futures*. Lontoo: Routledge.

Kanerva, Arla (2023) Kauhu kiehtoo nykylapsia – Pitäisikö siitä huolestua? *Helsingin Sanomat* 26.12.2023. Saatavilla verkossa: <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000010065303.html> (linkki tarkistettu 7.2.2025).

Hills, Matt (2005) *The Pleasures of Horror*. Lontoo: Continuum.

Kristeva, Julia (1986) Word, Dialogue and Novel. Teoksessa Toril Moi (toim.) *The Kristeva Reader*. New York: Columbia University Press, 34–62.

Kotilainen, Sirkku & Kivikuru, Ullamaija (1999) Mediakasvatus ihanteiden ja todellisuuden ristipaineissa. Teoksessa Sirkku Kotilainen, Mari Hankala & Ullamaija Kivikuru (toim.) *Mediakasvatus*. Helsinki: Edita.

Kotilainen, Sirkku & Suoranta, Juha (2005) Mediakasvatuksen kaipuu: Ajatuksia alan tutkimuksen kehittämistarpeista. Teoksessa Sirkku Kotilainen & Sara Sintonen (toim.) *Mediakasvatus 2005: Kansalliset kehittämistarpeet*. Oikeusministeriön julkaisuja 2005(5), 73–77.

Lester, Catherine (2016) The Children's Horror Film: Characterizing an "Impossible" Subgenre. *The Velvet Light Trap* 78(1), 22–37. <https://doi.org/10.7560/VLT7803>.

Lester, Catherine (2022) *Horror Films for Children. Fear and Pleasure in American Cinema*. Lontoo: Bloomsbury Academic.

Troutman, Megan (2019) It's Alive... AGAIN: Redefining Children's Film Through Animated Horror. Teoksessa Casie Hermansson and Janet Zepernick (toim.) *The Palgrave Handbook of Children's Film and Television*. Palgrave Macmillan, 149–166.

Tucker, Elizabeth (2008) *Children's Folklore. A Handbook*. Greenwood Folklore Handbooks. Westport, Connecticut, Lontoo: Greenwood Press.

Völcker, Beate (2005) *Filmförderung und Kinderfilm in Deutschland: Profile der Film förderinrichtungen und Förderpraxen*. UVK.